

■ Översikter och meddelanden

■ Europas offentliga sfär(er)¹

LUCAS PETTERSSON²

ABSTRACT

The Public Sphere(s) of Europe. The aim of the essay is to discuss notions of a European public sphere, partly against the findings in previous empirical studies, partly against the results from an analyses of how the bombings in Madrid 2004 were framed and discussed in four different newspapers, based in different countries. The discussion shows that there is no single answer to the question if a European public sphere exists or not. There are some empirical findings which indicate that, at least the conditions for, a public sphere in Europe exist, while other findings points in the opposite direction. One conclusion that can be drawn from this, it is argued, is that the answer will depend on the theoretical point of departure for the study, as well as how the public sphere is measured. Another conclusion in the essay is that we need more empirical studies, where a comparative approach is used.

När Margot Wallströms presenterade sina ambitioner som nyutnämnd kommissionär för institutionella relationer och kommunikation inför Europaparlamentet poängterade hon bland annat att EU behövde en "ny kommunikationsstrategi". Det handlade om att institutionerna skulle använda massmedierna på ett mer professionellt sätt, men också om att de i högre grad skulle lyssna på medborgarna. Denna strategi – och det problem som den skulle råda bot på – stod också i fokus när Wall-

ströms talade inför en rad representanter för olika europeiska TV-bolag i april 2005. Å ena sidan, påpekade Wallström i sitt tal, finns det en "alarmerande" brist på kunskap om EU bland européerna, vilket resulterar i "voter apathy" och därmed bristande demokrati. En demokratisering av EU kräver med andra ord att medvetenheten om olika Europafrågor ökar, men även att folket får säga sitt om hur EU bör hantera dessa frågor, om vi skall tro Wallström. Å andra sidan betonade Wallström

- 1 Artikeln baseras till stora delar på en längre uppsats, vilken inom kort publiceras i Försvarshögskolans rapportserie (Pettersson 2005). En tidigare version av samma uppsats presenterades vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Stockholm 7-9 oktober 2004. Jag vill här passa på att tacka Peter Santesson-Wilson och övriga deltagare i arbetsgruppen Europaforskning för värdefulla kommentarer.
- 2 Fil dr Lucas Pettersson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm. Han deltar i ett europeiskt forskningsprojekt som bl a studerar frågor om politiskt deltagande i civilsamhället. E-post: lucas.pettersson@statsvet.su.se

också, med tydlig adress till den aktuella åhörarskaran, att den offentliga diskussionen idag till största del sker inom de nationella gränserna. Medierna producerar nyheter och program för nationella läsare och tittare, inte för europeiska. Ja, även Europanyheter tenderar att filtreras genom nationella linser, påpekade hon i talet, och tillade: "No wonder it is hard to get Europeans to agree what Europe is all about!". Mot den bakgrunden lyfte så Wallström fram ett behov av gränsöverskridande dialog mellan Europas medborgare. Men hur, frågade hon samtidigt sina åhörare, kan en sådan "Europe-wide arena" eller "European public space" skapas?³

Vare sig Wallströms fråga eller den logik som låg bakom är ny, om man ser till kommissionens retorik över tid,⁴ men det är trots det intressant att se hur de olika komponenterna politisk kommunikation, medier, soffliggare och demokrati här fångas i uttrycket – och visionen om – "en Europeisk offentlig rymd".

Men hur står det egentligen till med det offentliga rummet i Europa? Hur stort är behovet av en ny kommunikationsstrategi? Och hur problematiskt är det att europeerna i första hand vänder sig till nationella medier? Det är frågor som sträcker sig bortom Wallströms och kommissionens retorik – till den akademiska debatten om EU:s demokratiska underskott. Ett viktigt tema i denna debatt är att EU:s institutioner inte bara anses brista i for-

melet ansvarsutkrävande utan EU sägs även lida av ett "offentlighetsunderskott" (Gerhards 2000). På europeisk nivå skulle det helt enkelt saknas en offentlig sfär, motsvarande den som antas finnas på nationell nivå, vilket i sin tur anses vara en del av EU:s demokratiproblem (Kielmansegg 1996; Scharpf 1996; Karlsson 2001).

Syftet med den här uppsatsen är att diskutera frågan om en europeisk offentlig sfär, dels mot bakgrund av den empiriska forskning som finns på detta område idag, dels med utgångspunkt i en egen empirisk studie. I det senare fallet har syftet varit att bidra till att komplettera tidigare forskning, vilken fortfarande kan sägas lida av vissa centrala begränsningar, genom att undersöka hur bombdåden i Madrid 2004 kom att begripliggöras, presenteras och diskuteras i massmedier från fyra olika länder dagarna efter händelsen.

I nästa avsnitt ges först några inledande teoretiska utgångspunkter för diskussionen, med fokus på begreppet offentlig sfär (avsnitt 1). Därefter följer en diskussion av tidigare forskning på området, där också några viktiga tillkortakommanden i dessa studier lyfts fram (avsnitt 2). I avsnittet efter (avsnitt 3) presenteras sedan den empiriska studien av mediernas bild av Madriddåden. Där jämförs tre europeiska dagstidningar med en amerikansk med avseende på fyra olika aspekter, i syfte att visa om det fanns en europeisk dimension i rapporteringen. Avslutningsvis (avsnitt 4) lyfts några slutsatser fram, med fokus på vad som kan anses särskilt viktigt i fortsatta studier av en europeisk offentlig sfär.

1. Teoretiska reflektioner

Redan på ett teoretiskt plan är begreppet "offentlig sfär" svårdefinierat, omdiskute-

3 Se Wallströms tal (05/246) i samband konferensen "Putting the EU in the picture", Bryssel, 20 april 2005.

4 Se Pettersson (2002, kap 8-9) för en analys av kommissionens tidigare retorik på området. Där visar jag bl a att kommissionen redan 1984 gjorde en tydlig koppling mellan legitimitet, informationstillgång och medier i relation till en europeisk integration.

rat, och politiserat. I Jürgen Habermas (1962/1984) ursprungliga tappning gavs begreppet både en deskriptiv och en normativ innebörd. Dels syftade det på en beskrivning av en existerande social realitet som växte fram i 1700-talets Europa, dels på ett ideal för rationell kommunikation och diskussion medborgare emellan. Båda aspekterna har emellertid kritiserats. Från bland annat feministiskt håll har det betonats att den offentlighet som Habermas idealiserade i realiteten bara omfattade en homogen och starkt begränsad grupp i samhället – män i borgarskapet – och normativt har det bland annat väckts frågetecken kring Habermas rationalitetsideal liksom kring distinktionen mellan offentligt och privat (se Calhoun 1992).

Trots kritiken används begreppet flitigt, med en mer eller mindre preciserad innebörd, och det kan här finnas skäl att lyfta fram vissa centrala aspekter. Å ena sidan kopplas den offentliga sfären i regel samman med medborgarnas deltagande. "The public sphere 'takes place' when citizens, exercising the rights of assembly and association, gather as public bodies to discuss issues of the day, especially those of political concern", skriver t ex Peter Dahlgren (1995: 7). Å andra sidan betraktas den offentliga sfären samtidigt som en rumslig metafor för ett i huvudsak icke-rumsligt fenomen. Den är, påpekar t ex Craig Calhoun (2003), att betrakta som en "kommunikationsrymd" och som sådan överskrider den varje specifik plats, varje specifikt rum, samtidigt som den väver samman samtal från flera olika platser. Och, ju mer kommunikationsmedierna utvecklas, desto mer platslös blir offentligheten – även om förställningen (metaforen) om en offentlig plats lever kvar. På liknande sätt betonar John B Thompson (1995) att den "diskussion" som Dahlgren syftar på ovan inte behöver ske i en dialog

"face-to-face" utan att den med fördel kan medialiseras, dvs äga rum i den "kommunikationsrymd" som medierna skapar. Det offentliga samtalet – öppet för alla, fritt från tvång – som utgör grunden för begreppets mer normativa sida, behöver alltså inte nödvändigtvis ske vid samma tid och plats.

Mot den bakgrunden är det knappast överraskande att massmedierna utgör en central utgångspunkt i de flesta försök att studera en offentlig sfär. Det är dock inte den enda möjligheten. Så gör bl a Erik O Eriksen (2004) en distinktion mellan den diskussion som äger rum i formella politiska institutioner (särskilt parlamenten) – vad Nancy Fraser (1992) har kallat "starka offentligheter" – och den diskussion som inkluderar även civilsamhället, vad Erikson väljer att kalla "generella offentliga sfärer". I diskussionen om EU:s "offentlighetsunderskott" är det alltså en "generell offentlig sfär" som i första hand åsyftas, den som på ett eller annat sätt inkluderar medborgarna och massmedierna.

Med utgångspunkt i att den offentliga sfären dels kan uppfattas som en kommunikationsrymd, dels som en medborgerlig diskussion, ett samtal – där massmedierna i båda fallen spelar en central roll – kan en distinktion mellan offentlighetens *yttre struktur* och dess *inre dynamik* vara fruktbar. Betraktad som en yttre kommunikationsstruktur har den offentliga sfären en viss utsträckning geografiskt, socialt och kulturellt. Frågan om vem som omfattas av – och bär upp – den offentliga sfären, t ex genom att ta del av liknande information, samma argument eller gemensamma massmedier, står då i fokus, liksom frågan om vem som uteslängs från information och möjligheter att verka i kommunikationsrymden. Den yttre gränsen för var kommunikationsstrukturen börjar och slutar är följaktligen inte uppenbar, utan

det blir snarast en fråga om hur omfattande, tät och sammanlänkad kommunikationen är inom en viss rymd relativt en annan.⁵ Så har det t ex poängterats att istället för att tala om *den* offentliga sfären, kan det finnas skäl att tala om en ”sfär av offentligheter” som är mer eller mindre överlappande (Fraser 1992; i relation till en europeisk offentlighet, se Schlesinger & Kevin 2000; de Steeg 2002). Den yttre strukturen kan följaktligen vara mer eller mindre allomfattande respektive mer eller mindre fragmenterad och segmenterad.

Betraktas istället den offentliga sfärens inre dynamik blir frågor om vilket slags information som sprids och diskuteras i den yttre kommunikationsstrukturen (oavsett hur inkluderande den är), liksom frågor om vad som ”kan” eller ”bör” sägas, av vem, hur och när centrala – men även vad som *inte* kan/bör tas upp – vad vi kan kalla ett slags diskursiv utestängning. Hur den inre dynamiken fungerar skapar därmed olika förutsättningar för medborgarnas politiska deltagande, deras möjlighet att tillgodogöra sig politisk information och i vad mån de kan komma att känna gemenskap och samhörighet med övriga deltagare i den offentliga sfären.

Gemenskapsaspekten är värd att observera. I den akademiska diskursen har det å ena sidan betonats att ”a certain dosage of solidarity” i själva verket är en förutsättning för en offentlig sfär (Eriksen 2004: 15). För att det offentliga samtalet skall kunna äga rum krävs någon form av kollectiv identitet baserad på vissa gemensamma värderingar (Price 1995). Hur ”tjock” den gemensamma värdegrunden måste vara är dock omdiskuterat. På euro-

peisk nivå har denna fråga i hög grad kommit att handla om avsaknaden av ett gemensamt språk (se t ex Schlesinger 2003). Å andra sidan har det i omvänd ordning också poängterats att den offentliga sfären i sig bidrar till att *skapa* solidaritet och gemenskap (Schlesinger 2000). Calhoun (2002: 159) skriver:

The public sphere is also a form of social solidarity. It is one of the institutional forms in which the members of a society may be joined together with one another. In this sense, its counterparts are families, communities, bureaucracies, markets, and nations. All of these are arenas of social participation. Exclusion from them is among the most basic definitions of alienation from contemporary societies. Among the various forms of social solidarity, though, the public sphere is distinctive because it is created and reproduced through discourse.

Kopplingen till någon form av gemenskap och solidaritet förutsätter samtidigt att det finns ”andra” som inte tillhör, som är exkluderade. Den inre dynamiken kan med andra ord – i likhet med den yttre kommunikationsstrukturen – förutsätta och skapa gränser för den offentliga sfären.

2. Empiriska studier av en europeisk offentlig sfär

Vad gäller den empiriskt inriktade forskningen om en europeisk offentlig sfär finns det idag åtminstone tre olika angreppssätt. Alla betonar massmediernas roll men de skiljer sig bl a åt vad gäller betoning på yttre kommunikationsstruktur respektive inre dynamik. Enligt det första står den yttre kommunikationsstrukturen i fokus, och då framförallt förekomsten av paneuropeiska eller transnationella medier. En europeisk offentlig sfär blir utifrån

5 Här kan infogas att det har blivit allt vanligare att diskutera den offentliga sfären i termer av nätverk, se t ex Eriksen 2004, Schlesinger 2003.

detta perspektiv i princip detsamma som förekomsten av massmedier med en europeisk räckvidd, vilka dessutom bör ha tämligen många läsare, tittare eller lyssnare. Med denna utgångspunkt blir resultatet klen. Den europeiska offentligheten omfattar på sin höjd en liten elit bestående av europeiska politiker, byråkrater och näringslivsrepresentanter (Schlesinger 1999; Schlesinger och Kevin 2000). En rad övertygande indikatorer har lyfts fram som stöd för denna slutsats: Dagstidningen *The European* lades ner, likaså franska *l'Europeén*. TV-nyhetskanalen Euronews, som sänds på sju olika språk, är av marginell betydelse och detsamma gäller tidningen *European Voice* som vänder sig till en begränsad grupp experter. De transnationella medier som har lyckats skapa en nisch i medielandskapet har snarare en global än en europeisk profil, t ex CNN, BBC World, International Herald Tribune, Le Monde Diplomatique och Financial Times (se Koopmans och Erbe 2004; Eriksen 2004; Schlesinger 2003).

Ansatsen att studera en europeisk offentlighet utifrån förekomsten av paneuropeiska medier har dock kritiserats för att vara för snäv liksom för att utgå från ett nationellt offentlighetsbegrepp (t ex de Steeg 2002; Koopmans et al 2000). En variant av samma ansats är att istället fokusera på "segmenterade offentligheter" (Eriksen 2004) som är ämnesspecifika eller specifika för en viss grupp med gemensamma intressen – men fortfarande transnationella. Det har t ex påpekats att nätverk av aktivister (t ex antiglobaliseringsrörelsen) är särskilt "täta" i Europa och att dessa, även om de inte har ambitionen att skapa en europeisk diskurs, kan vara en indikator på en framväxande europeisk offentlighet (Calhoun 2003).

Enligt det andra angreppssättet studeras istället i vad mån Europa förekommer

och står i fokus i nationella massmedier. En europeisk offentlighet skulle med denna ansats förutsätta en ökad andel Europarapportering, vägt mot nyhetsrapporteringen om nationella frågor, men även att Europafrågorna presenteras från ett perspektiv som sträcker sig bortom den egna nationens intressen. Enligt Jürgen Gerhards (2001) är det empiriska stödet för en europeisk offentlighet i denna mening också svagt.⁶ Gerhards slutsatser har dock kritiserats. Dels, påpekar t ex Ruud Koopmans och Jessica Erbe (2004), baseras de på data som tagits fram i andra syften, dels ställer han orealistiska krav på europeiska perspektiv – krav som en nationell offentlighet knappast lever upp till. Koopmans och Erbe följer dock Gerhards så långt att de vill skilja mellan en överstatlig europeisk offentlig sfär med paneuropeiska medier å ena sidan och en europeisering av existerande nationella offentliga sfärer å den andra. Vad gäller det senare gör de även en distinktion mellan horisontell och vertikal europeisering. Vertikal europeisering syftar på att det finns länkar mellan en nationell och en europeisk nivå, medan horisontell syftar på att det finns länkar mellan olika medlemsstater i EU. Med utgångspunkt i en "political claim analysis" – där de utgår från vem som gör ett politiskt utspel (eller en handling), till vem det riktas, vad det innehåller och vem som berörs av det – har de sedan undersökt i vad mån det finns sådana vertikala och horisontella kopplingar i den tyska mediediskursen. Resultaten visar att den tyska offentligheten är europeiserad vad gäller vissa ämnen (europeisk integration, valu-

6 Se även Groothues (2004), som i en studie av tre europeiska public serviceföretags nyhetssändningar visar att andelen nationella nyheter, liksom icke-europeiska världsnyheter, är betydligt större än andelen europeiska nyheter.

tafrågor) men inte när det gäller andra (pensioner, utbildning). I en studie av Hans-Jörg Trenz, där 11 europeiska kvalitetsstudier (samt amerikanska New York Times) har analyserats, blev också resultatet ett annat än i Gerhards studie. Trenzs studie visar t ex att en tredjedel av nyhetsartiklarna i någon mån refererade till Europa och att i en femtedel stod Europa direkt i fokus. Mot bland annat den bakgrunden finns det enligt Trenz skäl att tala om "a highly Europeanized media subsystem constituted by quality newspaper" (Trenz 2004: 311).

Den tredje ansatsen att studera förekomsten av en europeisk offentlighet ger ett tydligare stöd för att en sådan också existerar. Här har man frågat sig dels hur medierna rapporterar om en viss fråga, som Galna Ko-sjukan, utvidgningen eller Haiderdebatten (Risse 2003; Van de Steeg, M. 2000; Van de Steeg et al 2003; Hellman et al 2001), dels om samma händelser ger upphov till liknande debatter i olika nationella medier, som Joshka Fischers tal i maj 2000 eller demonstrationerna mot Irak 2003 (jfr Eriksen 2004). Resultaten visar bl a att medier från olika europeiska länder tenderar att rama in åtminstone vissa frågor på ett liknande sätt. Men det finns också studier som visar att även om vi kan tala om liknande ramar, i olika nationella offentligheter, så ramas ofta Europafrågor in som ett mellanstatligt och inte ett överstatligt fenomen (Le Torrec & Garcia 2001), vilket inte nödvändigtvis innebär att de liknande ramarna får någon betydelse för EU:s demokratiunderskott. Hans-Jörg Trenz och Klaus Eder driver dock tesen att diskursen om EU:s demokratiunderskott i sig är en del av ett framväxande offentligt kommunikationssystem inom Europa, som har konsekvenser för EU:s demokratiska struktur. Själva aktiviteten att påtala och kritisera EU:s de-

mokratiunderskott kan, menar de, starta en process som i sin tur bidrar till en demokratisering av EU, något som de två författarna kallar "the paradox of democracy in the EU" (Trenz & Eder 2004: 7). Tesen är teoretiskt utmanande i och med att den offentliga sfärens interna dynamik lyfts fram, men i vad mån denna "demokratiunderskottsdiskurs" enbart är ett elitfenomen, eller om den även kan sägas omfatta en merpart av de europeiska medborgarna är en empirisk fråga som Trenz och Eder inte ger oss något svar på.

Det är inte den enda fråga som det idag saknas svar på. Ett övergripande problem med alla dessa angreppssätt och studier är att det i regel saknas tydliga och relevanta jämförelseobjekt. Hur många paneuropeiska medier med ett europeiskt innehåll måste det finnas för att vi skall vara nöjda? Hur stor andel Europafrågor i nationella medier är rimligt? Och hur lika måste nyheterna i olika länder vara för att vara tillräckligt lika? Särskilt när det gäller den sista frågan, som alltså knyter an till den tredje ansatsen ovan, räcker det inte med att jämföra Europarapporteringen i massmedier från olika europeiska länder med varandra. Det ger oss ingen referensram. Beaktas också den gränsdragningsproblematik som diskuteras ovan, både vad gäller den yttre kommunikationsstrukturen och den offentliga sfärens inre dynamik, kan det istället finnas skäl att ställa ett antal europeiska massmedier mot ett eller fler icke-europeiska. Det ger inte några uttömmande svar på frågan om det finns en europeisk offentlig sfär, men det kan säga något väsentligt om förutsättningarna och gränserna för en sådan sfär.

Greppet är inte unikt, utan som redan framgått av diskussionen har även tidigare studier inkluderat amerikanska medier, som ett slags "kontrollfall" (Van de Steeg et al 2003; Trenz 2004). I dessa har dock,

Europa och europeiska frågor stått i fokus – t ex Hälderdebatten – vilket innebar att skillnaden mellan europeisk och amerikansk press är mer eller mindre uppenbar. Jämförelserna har därmed inte kunnat ge något centralt bidrag till vad som kan tänkas vara karaktäristiskt för en europeisk offentlighet. I den studie som presenteras i följande avsnitt har ambitionen istället varit att analysera medierapporteringen kring en händelse som inte nödvändigtvis bara är en europeisk angelägenhet och se om det ändå går att se en systematisk skillnad mellan å ena sidan tre europeiska dagstidningar och å den andra en amerikansk. Särskilt genom att Madriddåden handlade om terrorism blir händelsen inte nödvändigtvis bara en fråga av ”europeiskt” intresse, utan likväl av ”amerikanskt”.

3. Bilder av bomber i Madrid

Den 11 mars 2004, bara några få dagar före det spanska valet, exploderade alltså tio bomber i Madrid med knappt 200 döda som följd. Bombdåd innebar en chock, inte bara för Spanien och spanjorerna, utan även för stora delar av övriga västvärlden. Händelsen kom på flera håll att liknas vid ett Europas 11:e september, den kom att kopplas samman med Spaniens deltagande i Irakkriget och den blev givetvis en förstasidesnyhet världen runt. Men det betyder inte att den kom att få samma innebörd och inramning överallt. Vem eller vad var det egentligen som blev attackerat av bomberna: Var det oskyldiga människor, Spanien, Världsordningen, Demokratin eller kanske rentutav Europa? Inslaget av terrorism, valkampanj, oskyldiga offer, Al Qaida, ETA och en europeisk huvudstad gör att svärsalternati-

ven och tolkningsmöjligheterna var många.

Syftet med den studie som presenteras här var alltså att se om det fanns ett europeiskt perspektiv i medierapporteringen kring dessa dåd, i kontrast mot ett icke-europeiskt. I studien analyserades nyhetsrapporteringen i tre europeiska dagstidningar – *Dagens Nyheter (DN)*, *The Guardian (GUA)* och *Süddeutsche Zeitung (SDZ)* – och en amerikansk – *New York Times (NYT)* – fr o m dagen efter dåden t o m dagen efter det parlamentsval som hölls på söndagen (12-15 mars 2004). Tanken med att välja tidningar från just Sverige, Storbritannien respektive Tyskland var att skapa ett extra svårt fall, vad gäller förutsättningarna för en europeisk samsyn. Länderna hade t ex intagit olika inställningar i frågan om Irakkriget. Tony Blair gav tidigt Bush sitt stöd, medan Tyskland, med Joschka Fischer i spetsen, blev en av de vassaste kritikerna. Länderna skiljer sig också i synen på EU. Såväl Sverige som Storbritannien är erkänt skeptiska till ett närmare Europasamarbete, medan Tyskland länge har betraktats som en av EU:s pådrivare. Slutligen omfattar de alla olika språkgemenskaper, vilket gör det svårare för en journalist i ett land att rikta sig till läsare även i ett annat. Kunde vi trots dessa olikheter se att de tre europeiska tidningarna hade mer gemensamt med varandra än med *New York Times* – en amerikansk dagstidning som kan förväntas ligga närmare Europa värderingsmässigt än många andra – kunde det indikera att det verkligen existerar något slags europeisk dimension i medierapporteringen.

Analysen baserades på sammanlagt 157 artiklar om bombdåden, vilka bestod av såväl rena nyhetsartiklar som ledare, debattinlägg och analyser. Dessa analyserades utifrån fyra olika angreppssätt. För det första undersöktés *vem* som kom till tals

och här kodades det för landtillhörighet hos alla personer som citerades, liksom vilka länder och internationella organisationer som bara nämndes i artiklarna. Tanken var att få en bild av vilka länders aktörer som erkändes som legitima deltagare i diskursen. För det andra noterades, av liknande skäl, vilka andra tidningar som citerades och refererades (pressgrannar) samt om samma författare förekom i flera tidningar. Dessa indikatorer på *intertextualitet* syftade alltså till att få en bild av hur en viss tidningsdiskurs relateras explicit till andra diskurser (jfr Fairclough 1992; Erbe 2003). Därutöver analyserades två aspekter som syftade till att visa *hur* händelsen ramades in i de olika tidningarnas artiklar (jfr Entman 1993), vilket följaktligen knyter an till den tredje ansatsen i tidigare forskning. Å ena sidan noterades vad som var det centrala budskapet i artikeln – dvs artikelns *fokus* – vilket sedan kategoriserades i sex övergripande kategorier. Å andra sidan valdes alla opinionsbildande artiklar ut för en närläsning, där frågor om skuld, konsekvens, ansvar och åtgärder analyserades.⁷

Vad visade då analysen? Fanns det ett europeiskt perspektiv i nyhetsbevakningen kring bombdåden? Resultaten gav inget entydigt svar på den frågan, utan det varierar beroende på vilka aspekter som analyseras. Sett bara till *antal artiklar* om dåden – vilket kan betraktas som ett grovt mått på uppmärksamhet – fanns det en tydlig skillnad mellan de europeiska tidningarna å ena sidan (53, 41 och 40 st) och *New York Times* å den andra (23 st). De förra skrev var och en nästan dubbelt så många artiklar, eller fler, där bombdåden stod i centrum – detta trots att såväl *Süddeutsche Zeitung* och *The Guardian* bara kom

ut tre av de fyra dagar som analyserades. Att fysiskt avstånd och uppmärksamhet hänger ihop är välkänt, men graden av uppmärksamhet kan också indikera kulturell närhet,⁸ vilket samtidigt skulle peka på en viktig förutsättning för en gemensam europeisk offentlighet.

Ser vi istället till *vem*-analysen – vilka länder som förekommer eller var de som citeras kommer ifrån – gick det inte att urskilja ett lika tydligt mönster som pekade ut *New York Times*. Som framgår av tabell 1 visade sig t ex USA, Irak och ”tidningslandet” förekomma flitigast i samtliga tidningar. Det enda märkvärdiga här var att Frankrike nämndes påfallande ofta i *New York Times* – fler än i någon av de övriga tidningarna, trots att *New York Times* hade betydligt färre artiklar om dåden totalt. Frankrikes närhet till Spanien är en rimlig förklaring, spänningar i de fransk-amerikanska relationerna kan vara en annan. Oavsett vilket, är det vanskligt att lyfta fram detta som en avgörande skillnad tidningarna emellan.

När samtliga länder och organisationer som förekom i artiklarna analyserades framträdde dock ett intressantare mönster, där skillnaden mellan *New York Times* å den ena sidan och de tre europeiska tidningarna å den andra var tydlig. Som framgår av tabell 2 visade det sig att europeiska länder förekom betydligt färre gånger i *New York Times* (44) än i de tre europeiska tidningarna (minst 65), vilket gällde även i relation till det totala antalet länder som förekom (41,9 % vs minst 49,2 %). Europas fokusering på Europa var alltså i den meningen högre än *New York Times* fokusering på Europa. Å andra sidan visade en separat analys av hur ofta

7 För en utförligare metod- och materialdiskussion hänvisas till Pettersson (2005).

8 Jämför Galtung och Ruge (1965) klassiska artikel om nyhetsvärderingsprinciper, där de bl a lyfter fram ”cultural proximity”.

Tabell 1 Rangordning över de länder/organisationer som nämns eller citeras i minst 5 artiklar, i DN, GUA, NYT och SDZ, 12-15 mars 2004, nyhetsartiklar om bombdåden i Madrid. "Tidningslandet" markerat.

Alla tidningar	DN	GUA	NYT	SDZ
USA (70)	USA (16)	UK (17)	USA (17)	USA (23)
Irak (48)	Sverige (15)	USA (14)	Frankrike (11)	Tyskland (18)
UK (38)	Irak (14)	Irak (10)	Irak (10)	Irak (14)
Tyskland (37)	UK (10)	EU (10)	Tyskland (8)	UK (11)
Frankrike (35)	Frankrike (7)	Frankrike (9)	UK (7)	Frankrike (8)
EU (28)	EU (6)	Tyskland (7)	FN (5)	EU (7)
Italien (19)	Marocko (6)	Italien (7)	EU (5)	Turkiet (6)
Marocko (19)	Tyskland (6)	Marocko (5)		
	Italien (5)			

"Europa" som begrepp nämndes en speglvänd bild. I *New York Times* nämndes "Europa" relativt sett oftare (63 % av artiklarna) än i de europeiska tidningarna (GUA 58 %, SDZ 49 % och DN 34 %). Europa tenderade alltså att i högre grad klumpas ihop i *New York Times*, än i de europeiska tidningarna...

Den tvetydiga bild som vem-analysen resulterade i gick igen när inslagen av *intertextualitet* analyserades. Här visade resulta-

ten i själva verket två helt olika bilder. Enligt den ena kunde man se en klar skillnad mellan de tre europeiska tidningarna å ena sidan och *New York Times* å den andra. Det gällde en artikel av Timothy Garton Ash som i översatt format förekom i alla de tre europeiska tidningarna, men inte i *New York Times*. Det fanns alltså åtminstone en "europeisk" debattör. Läsarna av de tre europeiska tidningarna kunde här ta del av exakt samma text och argument,

Tabell 2. Referenser till länder, inklusive citerade personer/organisationer, i DN, GUA, NYT och SDZ, 12-15 mars 2004, nyhetsartiklar om bombdåden i Madrid.

	DN		GUA		NYT		SDZ	
	n	%*	n	%	n	%	n	%
Europa (totalt)	69	50,3	65	49,6	44	41,9	66	49,2
Sverige	15	10,9	0	0	0	0	0	0
Tyskland	6	4,4	7	5,3	8	7,6	18	13,4
UK	10	7,3	17	13,0	7	6,7	11	8,2
EU	6	4,4	10	7,6	5	4,8	7	5,2
USA	16	11,7	14	10,7	17	16,2	23	17,2
IGO:s	3	2,2	5	3,8	7	6,7	3	2,2
Övriga världen	49	35,8	47	35,9	37	35,2	42	31,3
Totalt	137	100	131	100	105	100	134	100

* Procent av totalt antal nämnda stater/aktörer för respektive tidning

Tabell 3. Fokus i nyhetsartiklar om bombdåden i Madrid, i DN, GUA, NYT och SDZ, 12-15 mars 2004. Flera träffar per artikel möjligt.

	DN*		GUA		NYT		SDZ	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Drabbade Madridbor	10	26	7	23	4	21	6	17
Skuldfrågan och en ny form av terrorism	12	32	11	35	9	47	12	34
Valet och spansk inrikespolitik	7	18	5	16	3	16	5	14
Effekter på ekonomin	2	5	2	6	0	-	8	23
Uttalanden och reaktioner från andra länder	10	26	6	19	5	26	7	20
Pressgrannar	2	5	3	10	0	-	2	6

* DN-artiklar som omfattar extremt korta uttalanden av statsmän (totalt 9 st) har här exkluderats i syfte att göra jämförelsen mer rättvis.

om än med viss tidsförskjutning – en text som dessutom fokuserade direkt på frågan om Europas roll. Det torde ge ett stöd för de flesta sätt att definiera en europeisk offentlig sfär. Å andra sidan visade analysen av ”pressgrannar” en kontrasterande bild. I tidningarnas korta referat av andra dagstidningar (vilket förekom i *The Guardian*, *Süddeutsche Zeitung* och *Dagens Nyheter*, men saknades helt i *New York Times*) gick det inte att se någon överrepresentation av referenser till europeisk press. Bortser man från spanska tidningar (vilka särskilt citerades i *The Guardian*) så var det bara *Süddeutsche Zeitung* som citerade europeiska pressgrannar. Den enda tidning som citerades av alla de tre europeiska tidningarna var istället *New York Times* – samtidigt som ingen av dem citerade någon av de andra tidningarna som ingick i analysen. Det skulle alltså indikera att läsarna fick större gemenskap med *New York Times* läsare än med andra europeiska läsare. Bilden blir onekligen komplex och svårtolkad.

Om gränserna för en europeisk offentlighet blev svåra att identifiera på basis av

vem som förekom eller citerades samt hur en viss tidningsdiskurs relaterades till en annan, blev bilden lite klarare om vi ser till hur händelsen ramades in. Om vi först ser till vad som stod i fokus i de olika tidningsartiklarna fanns det åtminstone ett viktigt mönster där det gick att se en tydlig skillnelse mellan de europeiska tidningarna och *New York Times*. Det gällde fokus på skuldfrågan och terrorismen som var betydligt starkare i *New York Times* än i övriga tidningar. Som framgår av tabell 3 var detta ett centralt tema i nästan hälften av *New York Times* artiklar, till skillnad mot i ca en tredjedel i de tre europeiska tidningarna. Här kan vi alltså notera att det fanns en viss skillnad i hur händelsen skulle begripliggöras. I Europa var också frågan om skuld och terrorism helt central, men i inte i lika hög grad som i *New York Times*.

Att *New York Times* utmärkte sig med ett tydligare fokus på terrorism, indikerades även av att det förekom betydligt fler hänvisningar till 11 september i *New York Times* (i genomsnitt 1,32 gånger per artikel) än i övriga tidningar (*GUA* 0,80, *SDZ* 0,51 och *DN* 0,29). Det kan visserligen

finnas olika skäl att dra en parallell till 11 september, men det är svårt att utesluta någon form av association till terrorism.

Skillnaden mellan de europeiska tidningarna och *New York Times* blev också tydlig i närläsningen av de opinionsbildande artiklarna.⁹ Det gällde framförallt hur terrorismen kom att relateras till demokrati i de tre europeiska tidningarna, medan den utgjorde ett separat spår i *New York Times*. I de europeiska artiklarna riskerade åtgärderna mot terrorismen att bli ett hot mot demokratin, samtidigt som demokratin i sig ansågs vara det kanske viktigaste vapnet i kampen mot terrorn. I *New York Times* var demokratitemat frånvarande eller nedtonat – det antyddes främst i några läsarbrey skrivna av spanjorer. I alla europeiska tidningar förekom också en tydlig kritik av USA:s sätt att angripa terrorismen. Bush hade slagit in på fel väg och diskursen handlade här om att formulera ett *alternativ* till den amerikanska politiken. I *New York Times* så var det snarare en fråga om att *komplettera* Bushs politik – i den mån det alls behövdes en ändring. Slutligen kan man även se att det i de tre europeiska tidningarna var Europa som helhet som var drabbat på ett helt annat sätt än i *New York Times*. I den senare var det istället antingen Madridborna eller, särskilt i en ledare, hela (väst) världen som återigen drabbats av den globala terrorismen – vilken alla (även Europa) samtidigt måste hjälpas åt med att bekämpa.

4. Slutsatser

Resultaten av den empiriska studie som redovisas ovan bekräftar på sätt och vis den oklara bild som också tidigare forskning påvisat. Vissa resultat pekar mot att

det kan finnas åtminstone vissa förutsättningar för att tala om en europeisk offentlig sfär, andra pekar i motsatt riktning – eller i ingen riktning alls. Från tidigare studier har vi kunnat se att det som framförallt talar för en europeisk offentlighet är förekomsten av gemensamma eller liknande ramar i mediernas nyhetsrapportering. Men samtidigt har det funnits en oklarhet i *hur* lika ramarna måste vara för att vara *tillräckligt* lika. Det är mot den bakgrunden studien om bombdåden i Madrid är av kanske störst intresse, genom att den visar att det fanns vissa ramar i den europeiska diskursen – särskilt demokratidiskursen – som tydligt skilde sig från de ramar som kom till uttryck i *New York Times*.

Samtidigt är det viktigt att i det här sammanhanget tala om olika *förutsättningar* för – snarare än förekomst av – en europeisk offentlig sfär. Vi riskerar bli att missa en rad viktiga aspekter av den offentliga sfären genom att bara fokusera på hur rapporteringen i europeiska medier skiljer sig från rapporteringen i massmedier från ett eller flera icke-europeiska länder. Det är t ex fullt möjligt att föreställa sig en situation där europeisk press lyckas skapa en välfungerande europeisk offentlighet – enligt det ena eller andra kriteriet på vad en offentlighet bör bidra till – men att den trots det inte skiljer sig nämnvärt från amerikansk press. Om alla fyra tidningarna är lika, är trots allt även de tre europeiska tidningarna lika, vilket skulle innebära att de åtminstone lagt någon form av grund till att EU:s medborgare har tillgång till i princip samma information, samma inramningar och samma argument – vad Wallström efterlyste i sitt tal – och detta oavsett vad *New York Times* läsare har tillgång till. Genom att ställa europeisk press mot amerikansk byggs ett slags gemenskapskriterium in i offentlighetsbegreppet, vilket också förutsätter processer av

⁹ Här vill jag återigen hänvisa till Pettersson (2005) för en utförligare presentation av resultaten, inklusive belysande citat.

inklusion/exklusion och likhet/olikhet. Det är ingenting ovanligt, vilket jag redan poängterat i den teoretiska diskussionen ovan, men det är inte heller säkert att dessa processer måste tas med i begreppet om vi föreställer oss offentlighet på transnationell nivå. Kanske kräver transnationell politik också ett transnationellt offentlighetsbegrepp – ett offentlighetsbegrepp som inte utgår från en klassisk nationell offentlig sfär (jfr Van de Steeg 2002).

Ett sådant resonemang har åtminstone två implikationer för frågan om den europeiska offentlighetens status i Europa. Å ena sidan kan vi anta att olika teoretiska utgångspunkter kommer att ge oss olika svar på frågan om det kan finnas en offentlig sfär i Europa. Beroende på vilken demokratisyn man utgår ifrån är det t ex oklart vem som i första hand bör delta i det offentliga samtalet, vad det bör innehålla, på vilket sätt det bör utformas och vad det bör resultera i (Ferree et al 2002). Och utgår vi från massmedierna brukar de också tillskrivas olika roller i en demokrati – t ex som informationskälla, som diskussionsforum eller som kulturbärare – i olika sammanhang (Pettersson 2002). Med olika teoretiska utgångspunkter följer olika metoder och kanske olika resultat. Här finns det alltså en teoretisk utmaning, när vi skall tänka offentlighet transnationellt. Å andra sidan finns det fortfarande skäl att betona vikten av relevanta jämförelseobjekt i empiriska studier. Att jämföra med icke-europeiska medier – vilket alltså har varit utgångspunkten i Madrid-studien – är en strategi. Den belyser offentlighetens gränser, men andra aspekter riskerar samtidigt att komma i skymundan. Ett alternativ skulle kunna vara att istället jämföra en europeisk offentlighet med en nationell. Det är trots allt den som i regel antas vara demokratisk – till skill-

nad mot EU:s – i den akademiska debatten. Det kräver dock en ingående diskussion om vad olika beslutsnivåer och val av politiskt system kan betyda. Är det t ex mer rättvist att jämföra en europeisk offentlighet med en offentlighet i en federal statsbildning (som den tyska) än med en centraliserad (som den svenska)?

I en diskussion av kompletterande eller alternativa ansatser till att studera en europeisk offentlig sfär, kan det också finnas skäl att problematisera forskningens tendens att fokusera på specifika frågor eller händelser. I min studie var det alltså bombdåden i Madrid som analyserades. Det var en på många sätt unik och extrem händelse, vilken kan ha gett upphov till en unik och kanske också extrem rapportering i medierna. Forskning om mediernas rapportering i samband med kriser och oväntade händelser har dock visat att den vanliga medielogiken i regel följs, med vissa undantag. Rapporteringen tycks innehålla fler felaktigheter och spekulationer blir vanligare. Likaså tenderar medierna i högre grad att förlita sig på elitkällor eller anonyma källor än vad som är fallet i vanlig nyhetsrapportering (Jarlbro 1994:63). Vardagsrapporteringen kan alltså visa sig se annorlunda ut. I andra studier har man, som redan framgått, ofta valt att titta på vissa europafrågor, som utvidgningen eller Haiderdebatten. Inte heller det ger nödvändigtvis en bra bild av vardagsnyheterna. Samtidigt måste vi fråga oss om det inte är just till vardags som den offentliga sfären skall fylla en funktion i demokratin. Allt detta pekar mot att det kan finnas goda skäl att i större utsträckning ställa vardagsrapporteringen i centrum när en europeisk offentlighet studeras. Problemet här är urvalet. Redan i min begränsade studie av fyra tidningar under fyra dagar blev resultatet 157 artiklar om bombdåden. För att få en rättvis bild av var-

dagsrapporteringen krävs antagligen ett mycket större material, vilket blir svårhanterligt att analysera med kvalitativa metoder – något som antagligen är nödvändigt om vi skall kunna komma åt den offentliga sfärens inre dynamik, vilket bl a Madrid-studien har visat.

Slutligen finns det ytterligare en aspekt på problemet som bör lyftas fram. Det gäller det ofta outtalat antagandet om läsnas, tittarnas och lyssnarnas nationella homogenitet. Flertalet studier, inklusive min egen, utgår från vad vi kan kalla ett slags "elitpress", som blir mer eller mindre representativ för en hel befolknings medieutbud. Samtidigt vet vi att elitpress har en tämligen liten läsekrets, jämfört med TV eller tabloidpress. Möjligheterna att beakta betydelsen av offentlighetens yttre struktur blir följaktligen begränsad. I termer av inklusion/exklusion – både om vi ser till den yttre strukturen och den inre dynamiken – finns det mycket som talar för att TV och/eller tabloidpress har en betydligt större täckning (yttre struktur) och, som regel, ett mer lättillgängligt "språk" (inre dynamik) än elitpressen. De riktar sig helt enkelt inte till riktigt samma publik som elitpressen (jfr McNair 2000). Det kan också få konsekvenser för hur vi bör se på en europeisk offentlig sfär. Om resultaten av en elitpressjämförelse endast visar på en eventuell förekomst av en offentlig sfär på elitnivå, kvarstår frågan hur det ser ut när också populärare medier analyseras. Kanske är det just där den offentliga sfären bör höra hemma, om den skall fylla en demokratisk funktion.

Referenser

- Calhoun, C. (ed) 1994. *Habermas and the Public sphere*. Cambridge, MA: MIT Press
- Calhoun, C. 2002. "Imagining Solidarity: Cosmopolitanism, Constitutional Patriotism, and the Public Sphere", *Public Culture* 14 (1), s 147-171.
- Calhoun, C. 2003. "The Democratic Integration of Europe: Interests, Identity, and the Public Sphere" in M. Berezin and M. Schain, eds, *Europe without Borders: Re-Mapping Territory, Citizenship and Identity in a Transnational Age*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Dahlgren, P. 1995. *Television and the Public Sphere. Citizenship, Democracy and the Media*. London: SAGE.
- Entman, R. M. 1993. "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm", *Journal of Communication*, vol 43, nr 4, s 51-58.
- Erbe, J. 2005. "What do the papers say? How press-reviews link national media arenas in Europe". *The Public* Vol. 12, nr 2, s 75-92.
- Eriksen, E. O. 2004. "Conceptualizing European Public Spheres: General, Segmented and Strong Publics", ARENA working paper 3/04.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Ferree, M. M., Gamson, W. A., Gerhards, J. och Rucht, D. 2002. "Four models of the public sphere in modern democracies" *Theory and Society*, Nr 31, s 289-324.
- Fraser, N. 1992. "Rethinking the Public Sphere: A contribution to the Critique of Actually existing Democracy". i Calhoun, C. (red) *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: MIT press.
- Galtung, J & Ruge, M. H. 1965. "The Structure of Foreign News: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus crises in 4 Norwegian newspapers. *Journal of Peace Research*, Vol 2, s 64-91
- Gerhards, J. 2000. "Der Öffentlichkeitsdefizit der EU: Teoretische Überlegungen und empirische Befunde" i Baerns, B. & Raub, J. (Ed) *Information und Kommunikation/Transnational Communication in Europe*. Berlin: Vistas.
- Gerhards, J. 2001. "Missing a European public sphere" i Kohli, M. & Novak, M. (Ed) *Will Europe work? Integration, employment and the social order*. London.
- Groothues, F. 2004. "Television news and the European public sphere: A preliminary investigation.", European political Communication Working paper Series 6/04, Centre for European Political Communication.

- Habermas, J. 1984. [1962]. *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*, Lund: Arkiv.
- Hellman, M., Pettersson, L. & Robertson, A. 2001 "Sweden's Turn. The EU presidency in Screen", uppsats presenterad vid 1st General Conference, European Consortium for Political Research (ECPR), Canterbury 6-10 September 2001.
- Jarlbrö, G. 2004. *Krisjournalistik eller journalistik i kris? En forskningsöversikt om medier, risker och kriser*. KBM:s Temaserie 2004:1. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten
- Karlsson, C. 2001. *Democracy, Legitimacy and the European Union*. Uppsala: Statsvetenskapliga föreningen.
- Kielmansegg, P. G. 1996. "Integration und Demokratie" i Jachtenfuchs, M. och Kohler-Koch, B. (Ed) *Europäische Integration*. Opladen: Leske + Budrich.
- Koopmans, R. & Erbe, J. 2004. "Towards a European Public Sphere?", *Innovation: The European Journal of Social Sciences*, Vol 17, Nr 2, s 98-118.
- Koopmans, R., Neiderhardt, F. & Pfetsch, B. 2000. "Conditions for the Constitution of a European Public Sphere", Paper presented at the Euroconference 'Democracy Beyond the Nation-State', Athens, 5-7 October 2000.
- Le Torrec, V. & Garcia, G. 2001. "Frame-setting, frame sharing: impact of tv news on public perceptions of the European Union. A comparative perspective". Paper presented at the Political Studies Association Annual Conference, 5-7 April, Aberdeen.
- McNair, B. 2000. *Journalism and Democracy. An evaluation of the political public sphere*. London: Routledge.
- Pettersson, L. (2005) "Bilder av bomber i Europas offentliga sfär(er)", *Studies in Security 2, Forum for Security Studies*. Stockholm Försvarshögskolan.
- Pettersson, L. 2002. *Information och identitet. Synen på televisionens politiska roll i Sverige och EU* Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Price, M. E. 1995. *Television, the Public Sphere, and National Identity*. Oxford: Oxford University Press.
- Risse, T. 2003. "An Emerging European Public Sphere: Theoretical Clarifications and Empirical Indicators", Paper presented at the Annual Meeting of EUSA, Nashville TN, March 27-30.
- Scharpf, F. W. 1996 "Positive and Negative Integration" i Marks, G et al *Governance in the European Union*. London: SAGE.
- Schlesinger, P & Kevin. D. 2000. "Can the European Union become a sphere of publics?" i Eriksen, E. O. & Fossum, J. E. (Ed). *Democracy in the European Union. Integration through Deliberation?* London: Routledge.
- Schlesinger, P. 1999. "Changing Spaces of political Communication: The Case of the European Union", *Political Communication*, Nr 16, s 263-279.
- Schlesinger, P. 2000. "The Nation and Communication Space." in H. Tumber (ed), *Media Power, Professionals and Politics*. London & NY: Routledge.
- Schlesinger, P. 2003. "The Babel of Europe? An Essay on Networks and Communicative Spaces", ARENA Working paper 22/03.
- Thompson, J. B. 1995. *The Media and Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- Trenz, H.-J. & Eder, K. 2004. "The Democratizing Dynamics of a European Public Sphere. Towards a Theory of Democratic Functionalism", *European Journal of Social Theory*, 7 (1): s 5-25.
- Trenz, H.-J. 2004. "Media Coverage on European Governance: Exploring the European Public Sphere in national Quality Newspapers". *European Journal of Communication*. Vol 19 (3): 291-319.
- Van de Steeg, et al. 2003. "The EU as a Political Community: A Media Analysis of the 'Haider Debate' in the European Union". Paper presented at the Annual Meeting of the European Studies Association (EUSA), Nashville TN, March 27-30.
- Van de Steeg, M. 2000. "An Analysis of the Dutch and Spanish Newspaper Debates on EU Enlargement with Central and Eastern European Countries: Suggestions for a transnational Public Sphere", i Baerns, B. & Raupp, J. (red) *Information und Kommunikation in Europa/ Transnational Communication in Europe*. Berlin: